

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. *Død og begravelse.*

Fylke:

Vest-Agder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad:

*Furu Sirdal*Emne: *Død og begravelse*

Bygdelag:

Oppskr. av: *H. Valevater.*

Gard:

Tveitan.(adresse): *Dorgefoss.*

G.nr.

15 Br.nr. 7.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Dødsvarer.

1. Om ein hubro eller en av de store kattugler kom i nærheten av et beboelses-hus om natten og skrek, da tydet det at noen i huset var "feig" d. v. s. skulle dø snart.
2. Ikke ved særlige anledninger
3. Hvem som skulle dø i løpet av året hadde man ikke midler til å få vite noe om.
4. Ingen med særlige evner til å forutse dødsfall.
5. Har aldri hørt om "helligmann."
6. Kjenner ingen andre varer.

Dødsleier

7. Man trodde ikke at noen skulle dø på et bestemt sted i huset. Man flyttet ikke den døende noen steder hen.
8. Rommet skulle ikke ordnes på noen bestemt måte.
9. Folk trodde ikke at det fantes noe av det man rådet over, som kunne lette eller vanskeliggjøre døds kampen.
10. J kanskje ~~begravelse~~ ^{begravelse} av tilfellene sendte

man hnd etter presten. Var den døende religiøs, ble hnd som oftest sendt.

11. Var presten ventende, stelte man istand dødsverulst på beste måte, den syke fikk nye,rene kler, også sengkler. Presten satte seg ved seng kanten hos den syke og snakket med ham om hans religiøse og kristelige innstilling, hvorefter han utdelte nattverden.

12. Var den syke en broende mann eller kvinne, ble det gjerne sendt hnd etter noen av de kristelige ledere, men ikke samtidig med prestebesøket.

13. I enkelte mer sjeldne tilfeller bestemte den døende hvordan gravferden skulle være.

Tiden mellom dødsfallet og begravelsen.

14. Dei sa gjerne somna eller slakna.

15. Som oftest holdt man et avtjølet speil som ble foran den dødes munn.

16. Ikke hersteds husker man beretninger om skinn-døde. Men jeg har talt med en person som bevislig hadde ligget skinn-død og henrykket i 14 dage. Vedkom. er ikke fra disse kanter.

17. Man lukket øinene uten å legge noe på.

18. Man bandt understjøven opp med et lind eller en duk.

19. Noen maboer skulle ikke vassles med en gang.

20. Se ovenfor nr 19.

21. Ingen husedgs skulle vassles.

22. I dødsrummet åpnet man straks et vindu, men man stanset ikke klokken eller flyttet noen ting.

23. Etter inntråd død gikk det som regel fra 1 til 3 timer før man flyttet liket ut av sengen.
24. Liket ble lagt på et bord.
25. Nei, ikke på halm ble det lagt.
26. Når man sier "ligge på likstrå" mener man halmen i selve sengen.
27. Sengehalmene ble brent, men som oftest ikke straks etter at døden var inntrådt.
28. Når man ikke fryktet for smittsom sykdom, ble ikke den døde arbeidsklær brent.
29. Falke bort.
30. Liket ble stelt ca. 1 til 5 timer etter inntråd død.
31. Som regel var det en av den av døde venner eller vennerne blant naboene som stelte liket.
32. Velkommende var vanlig kledd.
33. På kvinnur ble som regel håret stelt.
34. Mann ble barbert.
35. Neglene ble ikke klippet.
36. Liket ble ikke vasket.
37. Falke bort.

Likkler.

38. Man brukte ordet "sviiba" - bløt konsonant.
39. Likklerne heter "ligvar". — " —
40. Jeg kjenner til "ligblaja" og "liglagen".
Liket ble helt innsveipt fra halsen og ned.
41. Man skulle ikke bruke brudekanten.
42. Som oftest ble liket kledd i underklær.
43. Folk brukte ikke noe spesielt til likskjorte.
44. Alle likklerne skulle som regel være av lin.

- 4
45. Tjoffene skulle ikke være synlige.
46. Liket skulle ha strømper, men ikke sko på seg.
47. Kvinnene skulle ha hodeplagg på seg, helst av lin.
48. Det var ingen forskjell på likklær av hensyn til alder.
49. Baretkoner hadde ikke særskilte likklær.
50. Blonder ble ikke anvendt.
51. Før ca 50 til 60 år siden begynte noen med det.
52. Sjelden blir ferdige likklær kjøpt.
53. Nei, svør kaller hjemmelagde likklær av lin.
54. Folk husker ikke troen om at berøring av likklær eller lik skulle hjelpe ved sykdom.
55. Ikke fastlig heller.
56. Gjennes ikke til andre kurer.
57. Falles høst, se 17 foran.
58. Man hadde ikke før i tiden kisten stående ferdig umotatt i sjeldne tilfeller.
59. I eldgammel tid ble det bare brukt trenagler.
60. Det var stopper i kisten til å berede den etter.
61. Vermeste smekker, om han var villig.
62. I eldre tid var kisten trehvit.
63. Man begynte før ca 60 år siden med hvitmalte kister.
64. Ingen åpning i kistelåstet ^{oppel.}
65. Man ryffet høvelspon til underlag.
66. Gjennes ikke til det.
67. Kisten blir nå alltid kjøpt ferdig, som regel hvitmalt.
68. Den døde skulle ikke ha noe med i kisten.

9. Barselkrummer skulle ikke ha
karnetøj med i kisten.
70. Kisten blir brukt slik som den
er når den blir kjøpt.
71. De strødde ikke linfrø rundt kisten.
72. Man la ingen plante på liket
for å holde insekter borte.
73. Folk husker ikke at det ble gjort
nøe med liket for å forebygge at den
døde gikk igjen.
74. Gjæmmer ikke til at noen av slekten
eller vennene kom for å overvære når
liket ble lagt i kisten.
75. Falles bost.
76. Kisten stod enten i et kammer
eller i den stuen som ikke ble be-
myttet til daglig stue.
77. Likhuset ble ikke pyntet uten
med einer eller granbar på gulvet.
78. Om kisten stod i et uthus, ble det
ikke pyntet der heller uten med einer eller bar.
79. Barsel eller barhytte ble ikke laget.
80. Ble ikke brukt sommer eller vinter.
81. Ofte, men ikke alltid, ble det strødd
bar fra husdøren til stedet hvor kisten var.
82. Liket skulle ligge med benene
mot døren.
83. Lokket ble lagt låst på, så
hvem som ville kunne flykte det fra
for å se likets ansikt.
84. Husker ikke det.
85. Har ikke hørt navn på den.
86. Naboer og venner kom av og til
for å se liket mens det lå i kisten.
87. For 10 år siden fikk vi gravkapell i

den overste del av Grou Sirdal.

88. De gamle spesielle skikkene er forsvunnet.

89. Sorg.

89. Man skulle unngå unødige støy og larm mens liket sto på gården.

90. Anden ting vites ikke forbindt.

91. Man kjente begrepet "sorgetid". Hvor lenge den var, var forskjellig i de ymse tilfelle.

92. Folk dansa som sømmelig ferd under sørgetiden stille og alvorlige opptraden under alle forhold.

93. Ikke noen spesiell sørgebrakt, men i mest mulig sorte klær skulle man opptræ under begravelsen dyrenlevende økter felle skulle i noen tid gå med et brett sort liand på den ene armen

94. Ofte laget enten en egen sørgebrakt til seg.

95. Noen slik overlevering til advassel mot for meget sorg og gråt kjennes ikke.

96. Noe slikt har jeg ikke hørt.

97. Gamle råd for å lindre sorgen kjennes ikke utenom troende kristnes trøst om gjensyn i himlen. Utenom dette kan man ha trøste med at tiden leger alle sår.

Synge ut liket.

98. Likferden kunne vare på en hvitkann som helt dag.

99. Man brukte ordet "ligferd".

100. Liket ble sunget ut. Man bar liket fra likverdet inn i dagligstuen. Her holdt andakt. Når likkisten skulle bæres ut, ble det ledsaget med salmesang. Man sang

- Ligge ut liket
 til kirken var kommet på sunet
 og brakt over på det pjenstedskape
 som skulle bringe liket til begravelses-
 plassen på kirkegården ja, inn over
 kirkegården skulle kisten bæres.
101. Lakket ble tatt av kisten før
 andakten og så med en gang naglet fast.
102. Det ble ikke lagt åkle på kisten
 etter at lakket var naglet fast.
103. Det ble brukt lys som lys på kirke-
 lakket.
104. Man brukte ett lys til alle.
105. Lysene ble slukket.
106. Faller bort
107. — " —
108. Lysene ble siden brukt hvor som helst.
109. Gjerner ikke til at det skulle brenne
 en lys hele natten før begravelsen.
110. Jeg vet ikke noe om våkenatt.
111. Ja, en slik våkenatt må være sluttet
 med for minst 100 år siden om den noen
 gang har eksistert her.
112. Gråtekoner husker ikke folk her.
113. De sang salmer slik som lulede bønder
 var vant til å singe. Ingen moderne sang!
114. Det er nok så almindelig noe, så sant
 det lar seg gjøre, at presten er tilstede i
 hjemmet og holder tale.
115. Det ble skikk for ca 30 til 40 år siden
116. Før uten prest var det som regel tinget
 en anstendig troende kristen bonde eller an-
 nen manns til å holde tale under andakten
 før liket ble båret ut.
117. I gammel tid skulle det drikkes til vel-
 farskål før liket ble båret ut.

118. Man drakk heimebrygget öl og i gammel tid brennesvin. Man drakk an en bolle-ölbolle - som gikk fra munn til munn og fra munn til munn.
119. Når en dodes slektninger, venner og gramer ble valgt til likbære.
120. De nærmeste pårørende var fri.
121. Det er like dan nå.
122. Liket skulle bære med fatenden først.
123. Kristen skulle ikke settes ned på terskelen.
124. Folk husker ikke beretninger om „likdøren“ og ingen steder er det merket i veggen etter en slik likdør.
125. Det ble som oftest strödd bær på tunsveien.
126. Kristen ble ikke satt ned på tunsveien. Den ble satt på kjøresveskapet.
127. I gammel tid fikk lærerne dram.
128. Kvinne fulgte et stykke på vei og gikk så heim igjen.
129. Bær få menn fulgte med til kirkegården.
130. For ca. 30 til 40 år siden.
131. Det er en ny oppfatning at jo flere som er med dess kerefullere er det.
132. Veien var ikke pyntet med bær noe sted.
133. Gårder som lå ved kirkeveien, brukte ikke å pynte der hvor gårdsveien møtes hovedveien, uten det var en ordfører eller særlig høyaktet mann som var død.
134. Det er vanlig å heise flagg på halvstang. Har vært det i ca. 40 år.
135. Slektninger, naboer, venner og gårder langs kirkeveien heiser flagg.
136. Ja, da gikk de til kappsjöen i tiden.
137. Når de så begravdes fulgte vendte tilbake.

138. Fra for ca 10 år siden flaggene manne på halv stang hele dagen.
139. De stanset ikke for hver gård.
140. De mottok likefølget med umisking.
141. Det er ukjent her i fjellbygden.
142. Likeferdsfolket skulle ikke høyre når de for over en høyde eller kom mot en gård, uten i den eldgamle tiden da det var en ære å være beruset.
143. Fra avides gårder hadde det at der stansa ved en "kultstein", "likestein"
144. Ikke på masken.
145. Utal serlig undulag på sleden eller kjerren.
146. Det var det samme med fargen på herten.
147. Folk husker ikke noe annet om herten.
148. Man skulle kjøre langsomt til kirkegården, undtatt i gammel tid når de var beruset.
149. De kjørte fortere på hjemveien, skundom var det kappkjøring.
150. Den som var husbond, leder av likeferden hjemme i likhusst.
151. Nei, han sat fremme på kisten.
152. Sangeren satt også på kisten.
153. De måtte skiftast om å bera kiste, 4 om gangen.
154. De etterlevende hadde ikke anledning til å få vite noe om den døde's skjebne.
155. Det var ingen som ble regnet for alltid å bli salige.
- På kirkegården
156. Kisten ble tatt av likeferdem direkte fra vognen eller sleden.
157. Nei, ingen redskaper ble oppbevart i kisten.
158. Det var ingen slike

159. Likbederne var noen av den døde slektinger og venner som var satt ut til likbederen.

160. Med likhesten gjordes intet bestemt.

161. Som regel måtte presten opp ved inngangen til kirkegården, i tilfelle hun ikke hadde vært og heller ta ved undak-
ten hjemme.

162. Kirksten ble ikke båret rundt kirken.

163. I visse tilfeller ble kirksten båret inn i kirken.

164. Det ble sunget mens kirksten ble båret til graven.

165. Kirksten ble ikke båret rundt graven.

166. Det ble ringt når kirksten var kommet på plass i graven.

Graven.

167. Sikkert en fast graver for ca. 40 år siden.

168. Graveren har intet særlig navn.

169. Før man fikk graver, ble graven kastet opp i forveien.

170. Før var det likfølget som kastet graven igjen.

171. Presten kastet jord på kirksten i graven. Var der ingen prest, ble intet støtt jord.

172. Jeg vet ikke det; kirken må vite det.

173. Man satte intet merke for jordfestingen.

174. Det ble plantet visse raser eller andre prydeplanter på graven.

175. Det er ikke bestemt dager man ^{graven} pynte.

~~176~~

Særlige tilfelle

176. Ja, de fikk samme stell.

177. Kirksten ble så vidt jeg vet, båret gjennom kirkegårdsporten. Om det var så i den eldre tid, vet jeg ikke.

178. Det fortelles intet om at likesleden skulle etterlates ved kirkegården
179. Vet ikke om noe særlig sted for graven til selvmordere
180. De udøpte barn ble begravet som vanlig så vidt meg bekjent.
181. Vet ikke noe om det.
- Gravøl.
182. Gjerner ikke noe særlig navn.
183. Hvem som helst kunne sennes.
184. Bealaget var som ved andre fester
185. Beamannen kunne være kledd som vanlig.
186. Han skulle oppføre verdig og alvorlig.
187. Nei, det kan jeg ikke.
188. Han skulle ha en kopp kaffe.
189. Ikke skikk å sende bedebrev.
190. I ungdomstid var det i dagene tre "Det hørte til 3 eller 4 pr. dag".
191. Det hørte til 3 eller 4 pr. dag.
192. Man kunne trolig lenke hva slags mat man ville til begravelsesmiddag.
193. Det var ingen forskjell på maten om den døde hadde vært gift eller usift.
194. De nærmeste slektninger skulle nok helst være frie utb. med tilstøttinger.
195. De som var bedne, måtte stans alt arbeid selv om det var omearbeid.
196. I gammel tid ble sendingene sendt en dag i forveien.
197. Hvem som helst kom med sendingen.
198. Ingen tilstøtting dagen i forveien.
199. Sendingen ikke gjenet på en bestemt måte.
200. Det kan jeg ikke.
201. Litt om senn minke det av med

- dagstakt. Man ble lei av å karbe bort
 så mange dager t. eks. i omnetider
202. Folk her bygger den dag i dag
 middag hjemme. Men i de gamle "gamle"
 begravelse ble middag for soakt.
203. Jeg tror neppe det.
204. Ja, kranseendingen har vistnok
 arvet de gamle matsendinger
205. Det er vel ca. 40 år siden man be-
 gynte å sende krans.
206. Før ble kranse laget hjemme av
 bar, løng, pottelilomter og andre urter.
207. Man bruker sikkeliand.
208. Sjener flere kranser blir lagt på
 kisten i graven.
209. Kranse ble liggende på gravstedet
 til de visner og rådner bort.
210. Man får bare et enkelt eller i høzden
 to måltid uten alkohol.
211. Nei, ikke her i fjellbygden.
212. Å overste dødsfall begynte man
 med for ca. 30 til 40 år siden antagelig.